



R.C.MÜRSƏLOV

baş müəllim

e-mail: Rizvan.murselov71@gmail.com

: <https://orcid.org/0009-0009-0185-2268>

Bakı Dövlət Universiteti

(Bakı şəh., Z.Xəlilov küç., 23)



10.62021/0026-0028.2025.4.115

FRAZELOGİYA: FORMALAŞMASI, TƏŞƏKKÜLÜ VƏ İNKİŞAFI BARƏDƏ (XVIII ƏSRİN SONU, XIX ƏSRİN ƏVVƏLLƏRİ)

Xülasə. Frazeologiya nəzəriyyəsinin yaranması, formalaşması, təşəkkülü və inkişafı günümüzə qədər hələ də tam formada öz həllini tapmamış və mübahisə doğuracaq məsələlərdən hesab olunurdu. Baxmayaraq ki, son dövrlərə qədər bu nəzəriyyənin banisi İsveç tədqiqatçısı Ş.Balli hesab olunurdu. Belə ki, ilk dəfə o, frazeologiya terminini fransız dilində yazdığı “Fransız dilinin üslubiyyəti” əsərinə daxil etmişdir. Lakin tədqiqat əsərlərini araşdırdıqca, məlum olur ki, bu nəzəriyyənin yaradıcıları XVIII əsrin alimləri hesab olunur. Çünki frazeologiya nəzəriyyəsinin yaranması bir növ XVIII əsrə təsadüf edir. Bu barədə o dövrün alimlərinin yazmış olduqları oçerklər, məqalələr, topluslar, lüğətlər bunun əyani sübutudur. Bu alimlərə və tədqiqatçılara M.V.Lomonosov, A.X.Qrot, İ.İ.Sreznevski, F.İ.Buslayev, İ.A.Boduen de Kurtene, A.A.Şaxmatov və xüsusilə M.İ.Mixelsonu misal göstərmək olar. Məhz o dövrə qədər və o dövrdəki tarixi hadisələr, janr baxımından müxtəlif növ epik əsərlər, eləcə də tarixi-sənədli yazışmalar da bir növ bu sahədə tədqiqatların aktuallaşmasında səbəb olmuşdur.

Açar sözlər: Frazeologiya, frazeologiya nəzəriyyəsi, paremiologiya, termin, obyekt, predmet, terminologiya, frazeoloji birləşmələr

Frazeologiya termini filologiya elmləri sistemində əsasən dilçiliyin bir bölməsi kimi leksikologiyanın daxilində tədqiq edilir və öyrənilir. Amma hələ də onunla bağlı bir çox problemlərin həlli özünü göstərməkdədir. Buna səbəb isə tədqiqatçılar arasında fikir ayrılığının mövcud olmasıdır. Bu barədə rus tədqiqatçısı A.İ.Molotkovun maraqlı fikirləri var. Tədqiqatçıya görə, frazeologiyaya məxsus əsas anlayışlar müxtəlif araşdırmaçıların tərəfindən müxtəlif formada da tədqiqatlara cəlb edilir və formalaşdırılır. Lakin bu anlayışları ifadə edən terminlər isə həm müxtəlif, həm də qeyri-sabit olduğundan, əsasən bu sahədə terminoloji qarışıqlıq var. Buna səbəb isə elmi ədəbiyyatlarda “frazeologizm” anlayışının nə olduğu və dilin tərkib hissəsinə hansı formada hansı adla daxil olduğu haqda ortaqlıq fikrin və təəssüratın olmamasıdır [11, s. 168,169].

Frazeologiya ilə bağlı digər məsələlərin də həlli çox vacibdir. Onları konkretləşdirərək müəyyən formaya salsaq, aşağıdakı problemlərlə qarşı-qarşıya qalmış olacağıq.

1. Obyekt və predmetin müəyyənləşdirilməsi
2. Terminoloji göstəricilərin vahid hala salınaraq bir məcraya gətirilməsi
3. Frazeoloji birləşmələrin sistemləşdirilməsi

4. Frazeoloji birləşmələrin daxilindəki sistemli əlaqələri bir dilin səviyyəsində deyil, müxtəlif sistemli dillərin frazeoloji sistemlərinə həm oxşarlığı, həm də uyğunluğu çərçivəsində araşdırılması vacib şərtlərdən biridir.

Frazeologiyanın aparıcı tədqiqatçılarından olan İ.Həmidov və U.Hüseynovanın yazdığı əsərdə qeyd edilir ki, irəli sürülən frazeologiyanın transdil mahiyyət konsepsiyası, yalnız “dar/geniş” frazeologiya anlayışlarının qarşılaşdırılması aspektində deyil, həmçinin frazeologiyanın bir elm sahəsi olaraq müstəqilliyi ideyası fonunda əsaslandırılmış və sübutlu şəkildə irəli sürülmüşdür [6, s. 4].



Bu baxımdan tədqiqatçılar əsasən, 3 obyektiv tələbi əsas götürürlər.

1. Frazeologiyanın tarixinin dərin və sistemli şəkildə öyrənilməsi;
2. Bu tarix əsasında frazeologiyanın obyektiv və predmetinə dair əsas məsələlərin həlli;
3. Dil vahidlərinin sayına və onların elmi təsnifatına dair dəqiq yanaşma [6, s. 4].

Azərbaycan tədqiqatçılarının irəli sürdüləri bu fikirlər və ya tələblər rus tədqiqatçısı A.İ.Molotkovun fikirləri ilə bir növ eyniyyət təşkil edir və demək olar ki, üst-üstə düşür. Bu barədə tədqiqatçı yazır: “Frazeologiyanın elm kimi tarixinin öyrənilməsi lazımdır və əhəmiyyət kəsb edir. Bu zaman qeyd edilən tarix bir şərtlə obyektiv şəkildə təqdim edilə bilər ki, ilkin mərhələdə əgər onun əsas meyarlarına dair mövqelər səlis, dəqiq və aydın şəkildə müəyyənəlsə, bütün bu meyarlar isə frazeologiyanın bir elm kimi əsas anlayışlarını, predmetini və tədqiqat obyektini təyin etməkdə əsas göstərici ola bilər” [11, s. 11].

Frazeologiyanın tədqiqatçıları arasında aparıcı yeri əsasən V.V.Vinoqradov tutur. Lakin bununla razılaşmayan V.L.Arxañgelski qeyd edir ki, frazeologiyanın dilçilik elmində yeri və digər elmlərlə əlaqəsi hətta akademik V.V.Vinoqradovun əsərində də belə dəqiq müəyyən olunmayıb [4, s. 27-28].

Frazeoloji vahidlərin tipologiyası əsasən, aşağıdakı səviyyələrdə öz təşəkkülünü tapır:

1. Leksik
2. Morfoloi
3. Sintaktik

Bu səviyyələrə sistemli yanaşma əsasən iki meyara əsaslanır və bunun özü də həmçinin eyni zamanda iki obyektiv xüsusiyyətin qarşılaşdırılmasına zəmin yaradır.

1. Frazeoloji birləşmələrin ifadə olunma üsulları (bu meyara əsasən frazeoloji birləşmələrin söz, söz birləşmələri, sadə və mürəkkəb cümlələrə uyğunluğu müəyyən edilir);

2. Frazeoloji birləşmələrin dil vahidləri ilə ekvivalent formalarının olması, yəni eyni sırada təşkili.

Belə tipoloji platformanın hazırlanması bir növ neytral tipoloji frazeologiyanın yaranmasına şərait yaratmaqla yanaşı, bu tip frazeologiya həm də obyektivlik və sistemlik meyarlarına cavab verməsinə şərait yaradır, eyni zamanda da transdil xarakterli frazeologiyanın yeni nəzəriyyəsinin formalaşmasına da öz təsirini göstərmiş olur.

Frazeologiya nəzəriyyəsinin əsaslarının formalaşması və dilçilikdə öyrənilməsi hələ də araşdırma mövzusu olaraq qalır. Yəni bu nəzəriyyə heç vaxt araşdırma mövzusu olmamışdır. Bir çox tədqiqatçılar bu mövzuya səthi yanaşsalar da, konkret faktlar ortaya qoya bilməmişlər. Rus dilçiliyində əsasən belə məsələlərlə əlaqədar olaraq M.V.Lomonosov, İ.A.Boduen de Kurtene, F.F.Fortunatov və.s digərləri öz əsərlərində epizodik olaraq “idiomatik ifadələr”, “ayrılmaz söz birləşmələri” kimi ifadələrə yer vermişlər.

Yəni bu tədqiqatçılar frazeologiyayı ayrıca bir dilçilik sahəsi kimi tədqiq etməmişlər. Eyni zamanda onlar konkret olaraq həm frazeoqrafik, həm də paremiofrazeoqrafik tədqiqatlar da aparmamışlar. Bu barədə tədqiqatçılar yazırlar ki, frazeologiyanın öyrənilmə tarixinə dair öz baxışını təqdim etmiş S.Q.Qavrinin mövqeyi də bu baxımdan tam aydın və birmənalı sayılmır. O, bu məsələyə “Frazeologiyanın öyrənilməsi” adlı kitabında bir neçə səhifə ayırmışdır. Müəllif qeyd olunan kitabda belə bir fikir irəli sürür ki, “frazeologiyanın dilçilik fənni kimi müstəqil qoyulması məsələsi yalnız sovet dövründə, rus dili elminin inkişaf mərhələsində aktuallaşmışdır”. Lakin bu fikri heç bir faktiki əsaslandırma ilə sübut etmədən, dərhal da frazeologiyanın elmi fənn kimi xarakteristikasına keçir və burada akademik V.V.Vinoqradovun fəaliyyətini əsas götürür və bildirir ki, frazeologiyanın bir elm müstəqil dilçilik sahəsi kimi əsasları, onun predmeti və tədqiqat vasitələri ilk dəfə məhz V.V.Vinoqradovun əsərlərində müəyyən olunmuşdur [5, s. 10].

Frazeologiyanın formalaşmasında və nəzəri əsaslarının müəyyən edilib işlənməsində bir çox tədqiqatçıların rolu danılmazdır. Bu barədə V.N.Teliyanın maraqlı fikirləri var. O, frazeoloji birləşmələri və ya frazeoloji vahidləri “nitq zamanı qanunauyğun şəkildə yaranan sabit



formalı ifadələr” adlandıraraq, onların sərbəst söz birləşmələrindən fərqli xarakter daşdığını xüsusi qeyd edir. Belə ayrılmaz ifadələrə A.A.Potebniya, A.A.Şaxmatov, F.F. Fortunatov, S.İ.Abakumov kimi bir çox tədqiqatçıların da özünəməxsus yanaşmaları çox böyük önəm kəsb edir. Bundan başqa V.N.Teliya bu məsələlərdə Ş.M.Ballinin rolunu da vurğulayır.

Müəllifə görə, Ş.M.Balli ilk tədqiqatçıdır ki, “ayrılmaz ifadələrin öyrənilməsi üçün xüsusi metodlara ehtiyac olduğunu bildirmişdir” [17, s.35]. Bütün bu məsələlərdən sonra, yenə də əsas toplumun fikirləri ondan ibarətdir ki, frazeologiyanın elmi fənn kimi formalaşması və ayrılması prosesi məhz V.V.Vinoqradovun tanınmış əsərləri ilə sıx əlaqədardır. Yəni birbaşa V.V.Vinoqradovun rolu təkzibedilməz faktlarla sübut edilir.

Lakin bir çox dilçilərin tədqiqat işlərini araşdırdıqca müxtəlif mövqelərə və müxtəlif fərqli fikirlərə rast gəlinir. Belə ki, yuxarıdakı faktlara əsaslanaraq belə çıxır ki, frazeoloji vahidlərin nəzəriyyəsinin işlənməsi əgər birbaşa V.V.Vinoqradovla bağlıdırsa, bu XX əsrin 40-cı illərindən sonraya təsadüf etməlidir. Bu illərdən sonra frazeologiyanın formalaşma tarixi, eləcə də nəzəri əsasları ilə bağlı məsələlər sistemli şəkildə işıq üzü görüb və bu barədə həlledici rol da məhz ona məxsusdur.

Ümumi fikir ondan ibarətdir ki, XX əsrin 40-cı illərində V.V.Vinoqradovun bir çox əsərləri çap olunmuşdur. Onun şəxsi mövqeyi isə həm bu əsərlərdə, həm də frazeologiyaya dair ilk proqram xarakterli məqalələrində öz əksini tapmışdır. Bu illərdə çap olunmuş əsərlərə “Frazeologiyanın əsas tipləri və frazeologiyanın dilçilik fənni kimi vəzifələri” (1946), “Frazeologiyanın əsas tipləri haqqında” (1946), “Rus dilində frazeoloji vahidlərin əsasları” (1947) və s. əsərləri misal göstərə bilərik.

V.V.Vinoqradov “Rus dilində frazeoloji vahidlərin əsasları” əsərində qeyd edir ki, bir-biri ilə sıx bağlı olan frazeoloji qruplar məsələsi bir çox tədqiqatçıların diqqətini cəlb etməsinə baxmayaraq, fərqli müşahidələr və ümumi fikirlərdən başqa, bu sahə ilə bağlı semantik araşdırmalara aid hər hansı bir ciddi nəticəni göstərmək çətinlik törədir [4, s. 75].

Çox güman ki, Ş.M.Balli də “Fransız dilinin üslubiyatı” əsərində bu məsələlərə əhatəli şəkildə toxunmuşdur. Həm V.V.Vinoqradovun, həm də Ş.M.Ballinin frazeologiyanın nəzəri əsasları haqqında fikirləri və baxışları bir növ üst-üstə düşüyündən, belə qənaətə gəlmiş oluruq ki, Ş.M.Ballidən sonra frazeologiyanın ayrıca bir elm sahəsi kimi formalaşmasında və müstəqil bir elm kimi işlənməsində V.V.Vinoqradovun fikirləri əsas və həlledici rol oynamış və o, bu sahənin nəzəri əsaslarını qoyan bir tədqiqatçı kimi hər kəs tərəfindən qəbul olunmuşdur [13, s. 467-463; 113.s 6-9; s 13].

İ.Həmidovun və U.Hüseynovanın yazmış olduqları tədqiqat əsərini araşdırdıqca çox maraqlı və fərqli fikirlərə rast gəlmək olur. Müəlliflər bir çox tədqiqatçıların həm qəbul olunmuş, həm də qəbul olunmamış, mübahisə doğuracaq məsələlər barədə fikirlərini çox əhatəli şəkildə qeyd etmişlər [6]. İndi isə bu mülahizələrə bir qədər ətraflı nəzər salaq.

Məsələn, A.İ.Molotkov “Rus dilinin frazeologiyasının əsasları” adlı əsərində bu məsələyə bir növ özünəməxsus tərzdə yanaşır. Müəllif qeyd edir: “Şarl Ballinin məşhur “Fransız dilçiliyi” əsəri nəşr olunmazdan xeyli əvvəl, frazeoloji məsələlər artıq Avropa dilçiliyində aktual idi və hətta bəzi təsnifat məsələləri də ortaya qoyulmuşdu. Ş.Ballidən əvvəl bəzi əsas terminlər və nəzəri yanaşmalar Avropada formalaşmışdı. Bu frazeoloji yanaşmalar daha sonra V.V.Vinoqradov tərəfindən rus dili materialı əsasında sistemləşdirilmiş və inkişaf etdirilmişdir [11, s. 7], [6, s. 10].

A.İ.Molotkovun fikirləri bəzi məsələlərdə özünü doğruldur. Çünki o, əsasən XIX əsr tədqiqatçılarının fikirlərini əsas götürür. Əsasən də M.İ.Mixelson “Rus fikri və nitqi. Özümü-zünkü və özgə. Rus frazeologiyasına dair təcrübə” adlı əsərinə istinad edir [10].

Bütün bu problemlərin fonunda həm A.İ.Molotkovun, həm də digər tədqiqatçıların fikirlərinə xüsusi yer verən İ.Həmidov və U.Hüseynovanın frazeologiya nəzəriyyəsinin formalaşmasında və inkişafındakı problemlərdən bəhs edən əsərdə yazmış olduğu çox maraqlı məqamları qeyd etmək yerinə düşərdi. Tədqiqatçıların gəldikləri qənaət isə belədir ki, onlar həm XIX əsr tədqiqatçılarının fikirləri ilə bəzi hallarda razılaşırlar, həm də bəzi hallarda yaranmış zid-



diyyətlərlə bağlı öz fikirlərini və münasibətlərini bildirirlər. Onlar yazırlar: “Əsas məsələdən frazeologiya nəzəriyyəsinin formalaşması və inkişafı problemlərindən yayınmadan, bu məsələyə aydınlıq üçün bir neçə “öncədən” bilinməsi vacib olan məqamı qeyd etmək yerinə düşərdi. Birincisi, onu deməliyik ki, frazeologiyanın əsaslarının qoyulması məsələsində, XIX əsrin 40-50-ci illərində fəaliyyət göstərmiş rus alimlərinin işləri bilavasitə əhəmiyyət kəsb edir. Bu alimlərin apardıqları tədqiqat əsərləri birbaşa frazeologiya nəzəriyyəsinin formalaşması ilə bağlıdır. Məhz bu klassik slavyanşünas alim və tədqiqatçıların əsərlərini ardıcıl şəkildə tədqiq etmək və öyrənmək, onları XX əsr frazeoloqları (Ş.M. Balli, A.Səse, A.Şaxmatov və digər tədqiqatçılar) ilə müqayisə etmək hər cəhətdən düzgün olmazdı. Çünki XX əsr tədqiqatçıları əgər frazeoloji birləşmələrin öyrənilməsində böyük rol oynamışlarsa da, XIX əsr tədqiqatçıları frazeologiyanın nəzəri problemlərinin öyrənilməsində sırf təməl prinsiplər formalaşdırmış, kifayət qədər elmi və dəyərli nəticələr əldə etmişlər. Məhz bu səbəbdən onların xidmətlərini görməməzliyə vurmaq, eləcə də frazeologiyanın nəzəri əsaslarının formalaşmasında əsas rolunu və amilləri XX əsrin alimləri ilə bağlamağa heç bir əsas yoxdur”. Daha sonra İ.Həmidov və U.Hüseynova qeyd edirlər ki, belə yanaşma, yəni yalnız dövrümüzdəki alimləri nəzəri əsas qoyucu kimi qəbul etmək, həm də elmi obyektivliyə birbaşa ziddir. Bu nə metodoloji baxımdan düzgündür, nə də elmi həqiqətin hamı tərəfindən tam qəbuludur. İkincisi və ən əsası frazeologiyanın predmet məsələsi, yalnız dar mənada, yəni təkcə “idiomatik ifadələr” səviyyəsində dərk edildikdə, frazeologiyanın mənşəyini də məhz məhdud səviyyədə başa düşmək, anlamaq lazım gəlir. Belə ki, frazeologiya bir elmi fənn kimi nəinki sabit ifadələri, həmçinin leksik-qrammatik cəhətdən tam olan ifadə vasitələrinin – hazır dil modellərini özündə ehtiva edir [6, s. 12].

Tədqiqatçıların fikirlərinə münasibət bildirərkən onu da vurğulamaq yerinə düşər ki, doğrudan da əgər frazeologiya terminini “dar” çərçivədə götürsək, onda onun daha geniş formada (paremiologiya) anlaşılması çətinlik törədir. Çünki idiomatik ifadələr fonunda əgər təkcə idiomlar üstünlük təşkil edəcəksə, digər paremioloji ifadələr olan atalar sözləri, zərbi-məsəllər, qanadlı ifadələr, ibarələr, aforizm və hikmətli sözlərin frazeoloji vahidlər adı altında işlənməsi problem yarada bilər. Məhz bu baxımdan rus və ingilis dillərində idiomlar, atalar sözləri, zərbi-məsəllər v.s digər paremioloji vahidlər ayrı-ayrılıqda verildiyi halda, Azərbaycan dilində paremiofrazeoloji vahidlərin bir-birindən ayrılması problemi öz həllini hələ də gözləməkdədir. “Bu səbəbdən də rus tədqiqatçılarının frazeologizmləri “ifadə birləşməsi sistemi” daxilində ayırd etməsi çox böyük əhəmiyyət kəsb etməklə yanaşı, bir çox mübahisə doğuran məsələlərin həllində öz təsirini göstərmiş olur”. Bu fikir isə tanınmış rus tədqiqatçısı A.İ.Molotkovun fikri olduğundan biz də bu fikirlə qismən də olsa, razılaşmış oluruq. Bu eyni zamanda İ.Həmidov və U.Hüseynovanın tədqiqat əsərində də öz əksini tapır. Tədqiqatçıların frazeologizmlərin yaranmasında cümlənin rolu haqqında fikirlərində qeyd olunur ki, cümlə haqqında tarixən formalaşmış baxış (cümlədə sözlərin məntiqi ardıcılıqla birləşməsi deyil, bir növ bitmiş fikir daşıyıcısı kimi qəbul olunması) frazeologiyanın təhlilinə də öz təsirini bilavasitə göstərmiş olur. Buradan da belə nəticə çıxarmaq olur ki, frazeologizmlər daha çox predikativ vahidlərin tərkib elementi kimi diqqəti cəlb etmişdir. Belə ki, atalar sözləri, zərbi-məsəllər, qanadlı ifadələr, ümumişlək aforizmlər və. s digərləri paremioloji vahidlər hesab olunurlar [6, s. 13].

Bütün bu deyilənlər fonunda frazeologiyanın dar və geniş mənada anlaşılmasına bir daha müəyyən aydınlıq gətirmək olar. Belə ki, əgər frazeologiyanın mənbəyi “ifadə birləşmələri” kimi nəzərdə tutulursa, onda frazeologizmləri bir növ adlandırma səviyyəsinin vahidləri kimi nəzərdən keçirmək lazımdır, yəni dar mənada. Yox, əgər frazeologiyanın əsası sırf paremiologiyanın daxilində, onun tərkib hissəsi kimi formalaşıbsa, (bölünməz və ya ayrılmaz ifadələr) onda frazeologiya geniş mənada başa düşülür.

Frazeologiyanın bir elmi fənn kimi formalaşib, inkişaf etməsində “frazeologizm” və “frazeoloji vahid” kimi terminlərin əsas parametrlərinin işlənilib hazırlanmış nümunələri daha



çox klassik slavyan ədəbiyyatında təşəkkül tapır. İ.M. Sneqiryov, F.İ. Buslayev, İ.İ. Sreznevski, N.A. Dobrolyubov, V.İ. Dal, M.İ. Mixelson, İ.İ. İllustrov, A.A. Potebnya və digərlərinin əsərlərində “frazeologizm” və “frazeoloji vahidlər” kimi terminlərə daha çox rast gəlinir [6, s 14], [15; 3; 16; 8; 7; 10; 9; 14].

Yuxarıda adlarını çəkdiyimiz rus tədqiqatçıların əsərləri frazeologiyanın təkcə leksik-sintaktik deyil, həmçinin də müxtəlif sistemli bir elm sahəsi kimi qəbul olunması üçün kifayət qədər əsas verir.

İşin elmi nəticəsi: Məlumdur ki, frazeoloji birləşmələrlə bağlı hələ də həllini tapmamış məsələlərə bu gün də rast gəlinir. Bunun səbəbi isə müxtəlif sistemli dillərdə tədqiqat aparan dilçilərin, bu barədə müxtəlif fikirlərinin olmasıdır. Bəzi tədqiqat əsərlərində frazeologiya dar mənada, bəzilərinə isə geniş mənada tədqiqatla cəlb olunsun da, ümumi fikir ondan ibarətdir ki, frazeologiya yaxşı olardı ki, paremiofrazologiya (daha geniş) aspektindən tədqiqatlara cəlb olunsun. Məhz bu məqsədlə də paremiofrazologiyanın tədqiqatını aparan dilçi alimlərin fikirlərinə geniş şərh verilir.

İşin elmi yeniliyi: ondan ibarətdir ki, bu vaxta qədər yazılmış tədqiqat işlərində rast gəlinməyən məqamlar, 18-ci əsrdən başlamış, 20-ci əsr də daxil olmaqla aparılmış tədqiqat işlərində frazeoloji birləşmələrlə bağlı ortalığa çıxan bir çox problemli məsələlər bu məqalədə qismən də olsa öz həllini tapır.

İşin təbii əhəmiyyəti: ondan ibarətdir ki, məqalə müəllifinin frazeologiya barədə fikir və düşüncələri, gələcək tədqiqat əsərlərində istifadə oluna bilər.

Ədəbiyyat

1. Архангельски, В.Л. Устойчивые фразы в современном русском языке: Основы теории устойчивых фраз и проблемы общей фразеологии. Ростов-на-Дону: Изд-во Ростов. ун-та, – 1964, – 325 с.
2. Балли, Ш. Французская стилистика. Перев. с франц. / Ш.Балли, – Москва: ИИЛ, – 1955, – 416 с.
3. Буслаев, Ф.И. О литературе. Исследования. Статьи. / Ф.И.Буслаев, – Москва, Художественная литература, – 1990.
4. Винноградов, В.В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке // Избранные труды. Лексикология и лексикография. – Москва, – 1977, – с. 139-181.
5. Гаврин, С.Г. Изучение фразеологии русского языка в школе / С.Г.Гаврин, – Москва: Учпедриз, – 1963, – 150 с.
6. Гамидов, И. Фразеология как трансязыковая система / И.Гамидов, У.Гусейнова. – Баку: Elm və təhsil, – 2024, – 365 с.
7. Даль, В.И. Пословицы русского народа / В.И.Даль, – Москва, Художественная литература, – 1957, – 990 с.
8. Добролюбов, Н.А. Собр. Соч. Т. 1. Статьи, рецензии, юношеские работы. – Москва-Ленинград: Художественная литература, – 1961, – 547 с.
9. Иллюстров, И.И. Жизнь русского народа в его пословицах и поговорках. Изд. 3-ье. / И.И.Иллюстров, – Москва, – 1915, – 480 с.
10. Михельсон, М.И. Русская мысль и речь. Свое и чужое. Опыт русской фразеологии. Сборник образных слов и иносказаний. В 2-х томах. СПб., 1903-1904 (стереотипное изд. – Москва: ТЕРРА-1994).
11. Молотков, А.И. Основы фразеологии русского языка / А.И.Молотков, – Ленинград: Наука, – 1977, – 282 с.
12. Общее языкознание. Внутренняя структура языка. – Москва: Наука, – 1972, – 564 с.
13. Потебня, А.А. Эстетика и поэтика / А.А. Потебня, – Москва: Искусство, – 1976, – 615 с.
14. Снегирев, И.М. Русские народные пословицы и притчи. Изд. 2-ое. / И.М.Снегирев, – Москва: Зксмо, – 2010, – 576 с.
15. Срезневский, И.И. Об изучении родного языка вообще... // Срезневский. Русское слово. Избр. Труды. – Москва: Просвещение, – 1986, – с. 103-162.



16. Телия, В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – Москва, – 1996, – 286 с.
17. Шахматов, А.А. Синтаксис русского языка / А.А.Шахматов, – Ленинград: Учпедгиз, – 1941, – 620 с.

R.J.Mursalov

**Phraseology: About its Formation, Development and Evolution
(Late 18th century, early 19th century)
Summary**

The emergence, formation and development of the theory of phraseology to this day are still considered to be almost completely unresolved and controversial issues. Although, until recently, the founder of this theory was considered the Swedish researcher S. Balli. For the first time, he included the term phraseology in his literary work “Stylistics of the French Language” written in French. However, when examining research works, it becomes clear that the creators of this theory are considered to be scientists of the 18th century. Because, the emergence of the theory of phraseology somehow coincides with the 18th century. The essays, articles, collections, dictionaries written by scientists of that time on this subject are a clear proof of this. Examples of these scientists and researchers include M.V. Lomonosov, A.Kh. Grot, I.I. Sreznevsky, F.I. Buslayev, I.A. Baudouin de Courtenay, A.A. Shakhmatov and especially M.I. Mikhelson. It is precisely up to that period and the historical events of that period, various types of epic works in terms of genre, as well as historical and documentary correspondence, have somehow caused the actualization of research in this field.

Keywords: *Phraseology, theory of phraseology, paremiology, term, object, subject, terminology, phraseological units*

Р.Дж.Мурсалов

**Фразеология: о ее формировании, развитии и эволюции
(Конец 18 века-начало 19 века)
Резюме**

Возникновение, становление, развитие и развитие теории фразеологии по сей день считаются практически нерешёнными и спорными вопросами. Хотя до недавнего времени основоположником этой теории считался шведский исследователь С. Балли. Впервые он употребил термин «фразеология» в своём труде «Стилистика французского языка», написанном на французском языке. Однако при изучении исследований становится ясно, что создателями этой теории считаются учёные XVIII века. Ведь возникновение теории фразеологии так или иначе совпадает с XVIII веком. Сочинения, статьи, сборники, словари, написанные учёными того времени по данной теме, служат ярким тому подтверждением. Среди таких учёных и исследователей можно назвать М.В.Ломоносова, А.Х.Грота, И.И.Срезневского, Ф.И.Буслаева, И.А.Бодуэна де Куртенэ, А.А.Шахматова и особенно М.И.Михельсона. Именно к этому периоду и историческим событиям того периода, различным по жанру видам эпических произведений, а также историко-документальной переписке так или иначе обусловили актуализацию исследований в этой области.

Ключевая слова: *фразеология, теория фразеологии, паремиология, термин, объект, субъект, терминология, фразеологические единицы*

Rəyçi: filol.f.d., prof. A.Q.Abbasov

Redaksiyaya daxil olub: 24.10.2025